

HET LEVEN VRAAGT OM

OMZIEN. OMGAAN. OMDAT.

De 7 woorden in hoofdstuk 7 waar de eerdere hoofdstukken naartoe leiden. 7 woorden die in ons hart gegrift mogen staan. ... Echt een heel heel heel goed stuk. In één adem uitgelezen ... Ik zou het in ieder geval 150 keer drukken en uitdelen onder de leden van de Tweede Kamer. ... Ik merk bij het lezen heel veel herkenning. ... Ik vind het een wijs verhaal met een duidelijke boodschap. ... Een bijzonder en waardevol boekje. Ik ben niet bekend met alle concepten en verhalen die je citeert, maar ik herken veel van de vragen en zienswijzen die je aangeeft. ... Mooi hoe je begint met dat vertrouwen op liefde en liefhebben alles overstijgt. Dat kunnen en durven en kunnen geloven en dat is soms pittig zat, drijft mij veelal.

0.

In de film 'Interstellar' zoekt een aantal astronauten naar andere plekken om te leven in het universum. De aarde is bijna onbewoonbaar geworden en de mensheid gedoemd tot sterven. Waar kunnen we heen? Het wordt een reis tegen de tijd in, en op driekwart van de film, als het allemaal hopeloos lijkt, zegt de hoofdpersoon Brand de volgende woorden tegen haar tegenspeler Cooper: 'Liefde is het enige dat we kunnen waarnemen dat de dimensies van tijd en ruimte overstijgt. Misschien moeten we daarop vertrouwen, ook al kunnen we het niet begrijpen.'

Liefde is het enige dat we kunnen waarnemen dat alles overstijgt. Ook alle tegenstellingen en onbegrip tussen ons mensen. Liefde is ook de brug, het verband, de weg om in de chaos van deze tijd onszelf bij elkaar terug te vinden.

In een klein aantal hoofdstukken schrijf ik over dat *om* in dit boekje. Een klein woord, een voorzetsel in de Nederlandse taal, een woord van twee letters dat je overal voor kunt zetten. *Omzien. Omgaan. Omdat.*

Het leven vraagt om. Vraagt om ons. Om wie we zijn voor elkaar. Om hoe we verder gaan, want er is veel te doen samen. Het leven vraagt om de liefde die we misschien niet begrijpen maar die ons wel verder brengt.

'Zoek mij op onderweg als ik weer verdwalen ga.
Laat het licht nog aan voor de reis naar huis,
wees mij nabij, zorg voor mij, zie om naar jou.' - Ron van Es

1.

Lang geleden, toen ik betrokken was bij een christelijke beweging, vonden we het een goed idee om op een groot grasveld in Rotterdam-Zuid een tent neer te zetten. Elke dag en avond waren we als groep daar om 'anderen' te vertellen hoe hun leven beter kon. Sommigen noemen dat evangeliseren. Vanaf het begin kwam er een groep jonge Feyenoord aanhangers. Ik herinner mij één van die jongens nog heel goed omdat hij in al zijn zakken blikjes bier had die hij met één hand opentrok, snel leeg dronk en daarna met diezelfde hand verkreukelde. En op een dag daagde de groep jonge Feyenoord fans 'onze' God uit voor een voetbalwedstrijd. God tegen Feyenoord werd er afgesproken. Op een woensdagmiddag was het zover, en tot hun diepe teleurstelling verloor Feyenoord van God. Veel heeft God verder niet aangericht bij deze groep en van de boodschap moesten ze niet veel hebben. Hoewel ik weet dat een van hen een 'overloper' werd en, voor zover ik weet, nog steeds een trouwe kerkganger is.

Groepen en ons ophouden in groepen. Het is zo oud als de mensheid. Eerst uit noodzaak omdat we alleen opgevreten zouden kunnen worden. Daarna uit noodzaak omdat we elkaar de kop in zouden kunnen slaan. En nog steeds uit noodzaak want alleen jaagt de wereld ons angst aan en maakt die ons eenzaam. Uit een groot onderzoek blijkt ook dat we als mens gelukkiger worden - en ouder en minder ziek - als we investeren in relaties.

Relaties worden dan al gauw groepen. En ons oude reptielenbrein maakt in relatie tot onze groep al snel een tegenover - onze groep tegenover de andere groep. Feyenoord tegen God.

Een groep helpt ons ook te bergen en te verbergen. Het wordt een burcht, een vesting, een groupthink. Binnen de groep cirkelen de juiste verhalen, de goede meningen, de heldere zienswijzen. Internet heeft die groepen niet bepaald dichter bij elkaar gebracht, maar meer nog uit elkaar gedreven. De hang naar onze eigen tribe, ondanks dat informatie ons milder zou kunnen stemmen, heeft de lokroep van de tribe alleen maar groter gemaakt. De polarisatie - het tegenover elkaar staan - heeft de samenleving zelfs uit evenwicht gebracht. De noodzaak om ons te verbinden voor, pakweg, een groter doel, een ideaal bijvoorbeeld, wordt niet meer gezien. De vraag naar wie wij zijn, is de vraag naar de tribe geworden. Daarmee lijken we terug naar 'af', naar vroegere tijden waar we als we alleen staan opgevreten kunnen worden, of onze kop kunnen verliezen. Wij tegenover zij. De vraag is of we elkaars boodschap dan nog kunnen horen?

In hun boek *'Wat nu!?' - nieuw perspectief op grootschalige gedragsverandering'* beschrijven Thijs Homan en Rob Wetzels een mooie oefening. Stel je een volle filmzaal voor. Op het grote doek voor hen zien de aanwezigen een cockpit waar iedereen dus in zit en met hulp van een zogenaamde vluchtsimulatie kunnen ze samen het vliegtuig besturen. Met bordjes in hun handen wordt mensen gevraagd samen het vliegtuig te laten landen. Aan de linkerkant van de zaal zitten de mensen met bordjes die het vliegtuig links richting geven. Aan de rechterkant de mensen met bordjes die het vliegtuig rechts begeleiden. In het midden proberen mensen het vliegtuig rechtdoor te laten vliegen. Dat gaat eigenlijk best goed, maar het wordt natuurlijk duvels ingewikkeld als iedereen er ook voor moet zorgen het vliegtuig veilig te laten landen. Er is echter een gezamenlijk belang om het zo goed mogelijk voor elkaar te krijgen.

Maar wat nu als diezelfde aanwezigen in de filmzaal allemaal een eigen doel nastreven, eigen belangen hebben? En als die belangen dan ook nog eens op dat witte doek - in beelden, grafieken, hoogtemeters, verwachtingen - zichtbaar worden gemaakt? Ga er maar aanstaan om dan als hele zaal dat vliegtuig aan de grond te krijgen en geen crash te veroorzaken.

De linkerkant van de filmzaal tegen de rechterkant van de filmzaal. En het midden dat nog probeert wat evenwicht te brengen. Onmogelijk. Het vliegtuig zal uit zijn baan worden getrokken, en ondanks dat iedereen begrijpt dat dit een catastrofe zal worden voor allen, lijkt het eigenbelang toch belangrijker. Belangrijker dan wat?

Het groepsdenken werd enigszins doorbroken vanaf de 7e eeuw, zover we weten, door een enkele regel die in bijna alle godsdiensten, religieuze bewegingen en filosofieën tevoorschijn kwam. Die regel werd later niet voor niets de *Gulden Regel* genoemd: 'Behandel anderen zoals je door hen behandeld wilt worden'. Wij in het Westen herkennen deze Gulden Regel misschien het beste uit onze lessen op de zondagsschool, maar in essentie komt hij ook voor in de teksten van de Tao, Mahabharata, in het Boeddhisme, bij Confucius, bij de Grieken, en ook in modernere tijden zoals in de Franse grondwet.

'Slechts aan wie zijn eigen lichaam liefheeft als zijnde de hele wereld, mag de wereld worden toevertrouwd.'

'Men moet nooit een ander aandoen, wat men voor zichzelf als kwetsend ziet. Dat is de kern van de regel van alle rechtschapenheid.'

'Doe andere mensen niet aan waarover je zelf verontwaardigd zou zijn, als je dat zelf zou moeten ervaren.'

Wat als de mensen in die filmzaal, en ondanks al hun eigen belangen, geprojecteerd op dat witte doek, die Gulden Regel zouden hanteren?

Omzien. Omgaan. Omdat.

2

Op elke mobiele telefoon staat een heel handige applicatie, namelijk een kompas. Het rode punt duidt het noorden aan. De app is handig als je de weg zoekt in een stad of een bos. Het schijnt dat het eerste gebruik van een kompas ontstond in China, als de *sīnán*, een naar het zuiden wijzende lepel die een soort voorspelling deed. Nogal onzeker lijkt me. Later werd een kompas een stuk gemagnetiseerd ijzer of ijzererts dat op een plankje drijvend in water lag. Een belangrijk deel van onze menselijke geschiedenis heeft ten dienste gestaan van het vinden van de juiste route. In haar boek *'Lengtegraad'* van Dava Sobel beschrijft zij de zoektocht naar dat andere probleem, namelijk het varen van schepen op de lengtegraad. Ook dat probleem werd uiteindelijk opgelost, maar niet voordat er veel schepen verloren gingen doordat ze tegen vreemde kusten kapot sloegen. In haar boek haalt ze de *'Ballad of Gresham College'* aan:

De Raad wil heel 't heelal afpalen,
komt ooit een einde aan dat beraad?
De Navigatie zal gaan stralen
na 't vinden van de Lengtegraad.
Elk pikbroek stuurt dan zonder noden
zijn schip naar onze Antipoden.

Koers zetten, de juiste koers maken, het noorden vinden, de breedte- en lengtegraden berekenen. Tegenwoordig gebruiken we natuurlijk satellieten in de ruimte om ons de weg te wijzen. En Google Maps. Of Waze. We worden gewaarschuwd voor slecht weer onderweg, of een pechgeval op de rijbaan. Let op, kijk uit, en dit is de snelste route. Allemaal goed om spullen en onszelf van de ene naar de andere plaats te brengen, liefst

zo veilig mogelijk. Maar de belangrijkste vraag wordt door deze richtingwijzers niet opgelost: waar zijn we dan eigenlijk op weg naartoe?

'Ik kom uit een plek waar geen plek is / Mijn adres heeft geen adres / Een plek waar lichamen niet toebehoren / Ik kom uit de oorsprong / Waarlijk / Uit de bron der bronnen.'

Dit zijn de beroemde dichtregels van de dichter die zich later Rumi is gaan noemen, maar geboren werd onder de naam Mohammed Djelal Eddin in de stad Balch, die in het huidige Afghanistan ligt. Via een reis, onder de dreiging van Dzjengis Khan, die in die tijd hele gebieden veroverde (op bloedige wijze), ging Rumi met zijn vader, de mysticus Bahao Eddin, via Bagdad en Mekka naar Konya. Daar werd hij de grote dichter die we vandaag de dag kennen en nog steeds lezen.

De computerwetenschapper en filosoof Bernardo Kastrup wijst ons in zijn boek 'Waarom materialisme totale onzin is' op het idee dat we weliswaar vertrouwen hebben op de meetapparatuur in onze cockpit - denk even terug aan die filmzaal - maar dat de werkelijkheid daarbuiten, buiten dat vliegtuig ligt, en niet gemeten kan worden. Wat is die werkelijkheid dan? De kwantumfysica stelt ons inderdaad voor raadsels door aan te tonen dat bijvoorbeeld de kleinste deeltjes die we kunnen waarnemen twee verschillende kanten tegelijk op kunnen en ook op grote afstanden met elkaar verbonden zijn. Niets lijkt binnen de kwantumfysica meer op het oude en vertrouwde beeld van het leven zoals we dachten dat het was; ons kompas vraagt om een 2.0 versie. Wie of wat zijn we, en waarom zijn we (hier)?

Is het de 'oorsprong' waar de dichter Rumi het over heeft? De 'bron der bronnen'? Kijken wij in die filmzaal, met allemaal onze eigen ideeën en belangen eigenlijk tegen de achterwand van een grot aan, en zien we op het filmdoek wel iets van dat wat zich daarbuiten, buiten de grot, afspeelt, maar zitten we zelf diep verscholen achterin die grot?

Het verhaal van de grot komt van de Griekse filosoof die zijn toehoorders erop wilde wijzen dat de werkelijke route van het leven niet afgemeten kan worden door de schaduw op de achterwand van de grot te zien, maar door uit die grot te komen het werkelijke leven in te gaan.

'Ik ben alle ordes van het bestaan / De voortdurende Melkweg / De evolutionaire intelligentie / En alles daarboven / En alles daaronder / En alles wat het is / En alles wat het niet is.'

Ons gewaarworden, buiten die grot, maar ook buiten de tribe, vraagt om zelfkennis. Dat was ook die andere vraag van de Grieken, de vraag die boven de poort van de tempel in Delphi hing: 'Ken u zelf'.

Omzien. Omgaan. Omdat.

3

Deze uitspraak ken je vast wel: 'zo boven, zo beneden'. Het is een uitspraak die in het boek van de mysticus Hermes Trismegistos staat. Zo boven, zo beneden betekent dat we het grote weerspiegeld zien in het kleine, dat orde en waarheid van het kosmische, grotere geheel terugkeren in het leven van ieder mens op aarde. Het wordt ook wel het tweede levensprincipe genoemd.

In het boek *'In lichtjaren heeft niemand haast'* waarin Marjolein Heemstra zoekt naar de ruimte boven haar, de kosmos, beschrijft ze haar ontmoeting met theoloog Wil van Bercken die haar vertelt over zijn diepe besef 'een aardbewoner te zijn op een statistisch gezien onbeduidende planeet in een onpeilbaar universum'. Het duizelt, het is onvoorstelbaar, en het is zo dat wij hier reflecteren over ons leven, boodschappen doen, ruzie maken, en ons afvragen wat ons leven überhaupt voor betekenis heeft. Op een aardbol die met enorme snelheid om de zon draait, en die zelf weer met 700.000 km per uur door de Melkweg snelt. 'Hoe het menselijk leven lichtjaren hiervandaan is begonnen, als grondstof van de sterren, is een bizar, uniek, en haast onmogelijk toeval.'

We leven te horizontaal om te beseffen dat we op een zeer kwetsbare plek in een onmetelijke ruimte wonen. We turen om ons heen en kunnen het geheel niet overzien. Problemen zijn groot, maar onze oplossingen passen op een vierkante meter. We zullen dus verticaal moeten gaan kijken en denken. Zo boven, zo beneden.

Hoe leren we dan naar boven te kijken om te begrijpen dat we diepte kunnen toepassen in ons bestaan? Misschien niet door onze nek te verrekken, maar door een andere, heel oude uitspraak, toe te passen: zo binnen, zo buiten. Dat klinkt simpel maar is het niet. Het betekent dat we stil gaan staan, ons naar binnen keren, en die binnenwereld, die ook onmetelijk groot is, ontdekken. Leren inzien dat er binnen ons een wakkere geest bestaat die wijzelf zijn en dat dit onze verbinding is naar een collectief bewustzijn. We zien de wereld wel, maar zien we de hele wereld? We kennen de getallen, we begrijpen de afstanden, we ontdekken de gegevens, maar om verder te kunnen zien dan de meters op het dashboard, zoals Bernardo Kastrup al schreef, moeten we buiten de cockpit kijken. Hoe doe je dat?

Om buiten de gebaande paden, buiten de vastgeroeste ideeën, buiten de eigen bubbel te geraken?

Omzien. Omgaan. Omdat.

4

Het is zo jammer, kijkend naar de samenleving die compleet vastloopt, die 'tussenruimte' waarin we zitten, waar we de oude boodschap niet meer kwijt kunnen, we niet meer met die drie kernpunten van spel-speler-plaats kunnen werken. We zouden die speler willen zijn en die plaats in dat spel in nemen, en daarmee gaandeweg het spel veranderen.

Wat je nu veel ziet is polarisatie. Mensen die zeggen: 'Ik ben dit, jij bent dat, en zo moeten we het spel spelen want anders doe ik niet mee of ik werp een blokkade op.' Daardoor komt het spel helemaal vast te lopen, zodat er geen enkele beweeglijkheid meer is in het spel. Laat staan dat we onze plaats innemen. Dan heb je alleen nog maar spelers, maar geen spel en zeker geen plaats. Daarmee bevriest alles, loopt de hele samenleving vast en komen we geen stap verder, terwijl we met z'n allen weten dat we niet meer naar de oude situatie terug kunnen. Want die is echt klaar. Die is vastgelopen — dat hele systeem is vastgelopen.

We zullen naar een nieuwe situatie moeten. We zitten in een transitie waarin we moeten leren om los te laten. Dat vinden we ingewikkeld. Wat laten we los? Wat mag er zijn? Hoe ziet het spel er dan uit?

Ik sprak de architect Jamie van Lede en vroeg hem naar het grondplan in zijn leven, een vraag die ik graag aan mensen stel, maar zeker als ik een architect tegenkom. "Je hebt in de biologie zo iets als de genotype en de fenotype — dus je hebt je pakketje waar je mee geboren bent (inclusief je daimon) én je hebt je sturende kracht waardoor er aanpassingen plaatsvinden. Ik geloof niet dat er een uitgestippeld pad ligt, ik geloof dat je afslagen kunt nemen (inclusief de verkeerde), maar er zit wel richting in. Dat betekent wel dat je goed naar je pulse, die grondhouding moet luisteren. Het is toch de strijd of kramp van these versus anti-these, zodat er in de synthese iets nieuws ontstaat. Bij die synthese zijn we nog lang niet. We lijken nu pas te beseffen dat we uit de groef zijn geschoten en er is een grote kracht die de groef in wil, de (oude) these, en de anti-these is in zekere zin de chaos, het tegenover, maar het zal leiden naar een nieuwe situatie, de synthese."

De verdwaalde mens, zoekende naar betekenis en bevestiging, keert zich naar binnen om daar de eigen heilige graal te vinden, maar raakt ook verdwaald in de eigen oneindige gangen. In dat oude verhaal over de ridder Parcifal was het al niet anders. Deze ridder had — net als alle andere ridders — de opdracht de heilige graal te vinden, en stuitte op een dag op een optocht waarin die Graal werd meedragen.

Vooraan de optocht de droeve koning, zwaar van het leven, moe in de benen, grijs van haar. Parcival zag de Graal, maar dorst niets te zeggen of te vragen. De optocht gaat voorbij en Parcival blijft met lege handen achter. Gelukkig krijgt hij een tweede kans op zijn eindeloze zoektocht en opnieuw stuit hij dan op deze vreemde optocht met de droeve koning. Nu, en nu alleen, weet hij wat hij moet doen om de Graal te bemachtigen. Met een barmhartig hart vraagt hij aan de koning: 'waar lijdt u aan?' Dit omzien naar iemand anders, het begrip van het lijden van de ander, maakt dat de eigen weg in het leven gevonden wordt.

Deze verhalen inspireren mij, brengen mij én terug bij een eerder geloof én brengen mij verder bij een manier van leven waar ik leer bij te dragen aan een wereld in verwarring. Maar ik merk dat het niet het geloof in God is, hoewel ik er soms wel naar verlang, maar meer het vertrouwen in een verbinding op een hoger niveau, een niveau dat uitstijgt boven de dagelijkse ruzies en tegenstellingen, dat ik dan maar 'liefde' noem omdat er geen woord voor te vinden is. Dat onbenoembare, of het wel benoemen, maar weten dat je het niet kúnt benoemen, komt ook wel doordat al die oude verhalen niet de betekenis meer hebben om de labels 'waar' of 'waargebeurd' nog langer te krijgen.

Het is het geloof geworden in een veelomvattende natuur waar ik steeds beter mijn plaats leer in te nemen. Te begrijpen dat het niet over mij gaat, of mijn zoektocht naar geluk en heil, maar dat mijn leven in het verlengde ligt van mijn verleden, heden en toekomst. Toekomst niet in de chronologische zin, maar in de ontwikkeling van de mens. Begrijpen gaat dan veel meer over grip krijgen op het bestaan. Vooruit willen gaat dan veel meer over de vraag wat er gewild wil worden. Zoals Leonard Cohen dat zo intens zong, niet mijn wil, maar iets anders, iets groters, iets meer omvangrijk.

Omzien. Omgaan. Omdat.

5

Toen ik ooit als jonge acteur bij een theatergezelschap speelde, kreeg ik van de regisseur een bijzondere opdracht. Hij zei: 'Je gaat straks de scène in, maar je hebt een kip gestolen. Die heb je onder je arm. Die neem je mee de scène in. Niemand mag weten dat jij die kip hebt gestolen.' Het is best lastig om in een repetitieruimte een kip te vinden, dus nam ik een stukje stof mee dat dan de kip voorstelde. Ik merkte dat er op dat moment iets gebeurde. Ik ben die speler, de acteur. Het spel is het toneelstuk en ik neem mijn plaats in. Maar er is iets anders aan de hand. Er zit een kip onder mijn arm,

waarvan niemand weet dat die er is. En toen gebeurde er iets raars, iets magisch bijna, in dat spel. Het veranderde. Niet alleen bij mij, maar in het hele spel. De verbeelding kwam erbij. De speler en de plaats in het spel.

Het is deze driehoek die ons lot bepaalt in het leven: spel, speler en de plaats. Of plaats, het spel en de speler. Deze drie kernpunten. Meer zijn er niet. Als in het voorbeeld van de kip en mijn rol als acteur het spel het theaterstuk is en ik natuurlijk speler daarin zoek ik mijn plaats, mijn rol. Dat klinkt logisch toch?

Maar wat als ik deze drie kernpunten nu eens verplaats en groter maak? Het spel is het leven, jij bent speler in dat leven en je zoekt je plaats daarin. Ik kan het ook met hoofdletters schrijven. Het Spel is het Leven, Jij bent de Speler in dat Leven en Je zoekt je Plaats in dat Leven.

Onze, de jouwe en de mijne, ik de zoektocht in het leven. De meters op het dashboard wijzen de weg. Voor een tijdje. Totdat we er achter komen dat er meer is, meer moet zijn. Mijn opvoeding geeft me houvast en houdt me op een bepaald moment vast. We willen eruit breken. De groep, mijn tribe, met soms ongeschreven regels, geeft een richting, maar ook een dwaalspoor.

We lopen zo vaak vast omdat we het spel niet begrijpen, we onszelf niet begrijpen als speler, laat staan dat we de plaats innemen in dat spel. Vervolgens zit je op de drie kernpunten van je leven vast. Op het moment dat jij je plaats niet inneemt als speler, wordt het spel niet goed gespeeld. Of, je bent wel speler in een spel, maar het is je plaats niet, dus heb je een ander spel nodig om de speler te kunnen zijn in dat spel. De vervreemding die veel mensen ervaren in het leven heeft te maken met wat het spel is, wie ze dan als speler zijn en of ze dan hun plaats kunnen innemen. Voor sommige mensen is het een levenslange worsteling om het spel te herkennen, zodat ze zich kunnen herkennen als speler om dan hun plaats in te kunnen nemen.

Waar we last van hebben is dat we vastzitten, in maatpakjes, in aannames, in ideeën over onszelf, in 'dit zullen we wel moeten doen', dat we onszelf niet durven los te laten. Angst om je identiteit los te laten, de naamkaartjes, de verworven titels, de groep, de status, de gekregen welvaart. Het lijkt alsof het Spel nu een gevangenis geworden is. De Plaats die je ingenomen hebt onwrikbaar. De Speler die je bent geworden voorbestemd. Alles lijkt vast te liggen in een idee, een plan, een afspraak. Het wordt tijd om te gaan spelen. Spelen met verbeelding.

Midden in het leven zoeken we de afslag, een andere weg, een andere mening. Of vallen stil omdat we het niet meer weten. Het is tijd om de verbeelding binnen te laten. Tijd om een kip onder de arm te nemen. Het is het zoeken naar het spel, de plaats en onszelf als speler.

Omzien. Omgaan. Omdat.

Een opmerkelijk en actueel verhaal uit de tijd van Rumi is dat van de mystieke dichter Farid-ud-din Attar (1119-1233): 'De samenspraak van de vogels.'

'We hebben een koning nodig, en we moeten op pad gaan om hem te zoeken.' Alle vogels worden bij naam genoemd en aangemoedigd. 'Zijn naam is Simorg en hij woont in een ontoegankelijke berg die Ghaf heet.' Alle vogels begrijpen de urgentie om de koning te zoeken, maar dan beseffen ze 'hoe lang en hoe lastig hun reis zou worden, en ondanks hun goede wil begonnen zij zich te verontschuldigen. En ze verlieten de plek van hun samenzijn.' Toch blijft er een groep over die op reis gaat naar de berg Ghaf. Om die plek te bereiken moeten ze zeven valleien overvliegen — de zeven stadia van het soefisme. De vallei van hebzucht, de vallei van de liefde, de vallei van de kennis, de vallei van de onafhankelijkheid, de vallei van het geloof en tenslotte de vallei van verwondering en armoede. Een voor een vallen vogels uit op de reis, slechts dertig blijven over. Maar aangekomen bij de berg Ghaf is er geen spoor te vinden van Simorg. 'Opeens begrepen ze wat er was gebeurd.' Simorg, of Si-morg betekende letterlijk 'de dertig vogels', de vogels waren Simorg zelf. 'Het geheim was niet buiten hen, ze waren zelf het geheim: je bent wat je zoekt.'

6

Alles heeft een verleden. Althans zoals wij de wereld ervaren. Er is gisteren en een dag voor gisteren. Er is 100 jaar geleden, er is een millennium, en nog verder terug. We rekenen in een verleden tijd, we praten in een verleden tijd, we denken aan die verleden tijd. Met andere woorden, we komen ergens vandaan, een punt van begin, een moment van ontstaan. Dat verleden is belangrijk omdat we mogelijk kunnen begrijpen wat daar gebeurde. Waarom iets gebeurde. We kunnen lessen leren uit tijden die achter ons liggen. We kunnen mogelijk ook onszelf begrijpen. Vanuit het verleden van ons eigen

leven bijvoorbeeld. Het dan te begrijpen. Zo is het. Zo was het toen, zo is het nu. Begrijpen. Leren. Beter begrijpen.

Er is ook een toekomst. Een toekomst in de dag van morgen, het komende jaar, of jaren. Dat is de chronologische tijd. Er is echter ook een andere tijd, dat is de toekomst in onze ontwikkeling. Onze eigen ontwikkeling. De groei van ons als mensen. Een toekomst waar ons verlangen ook over gaat. De liefde. Het groeiende idee dat er meer is dan alleen dit om ons heen. Een toekomst waar we gegroeid zijn als mens. Niet in talenten per se of prestaties, maar in onze persoonlijkheid, in de mens die we in essentie zijn.

En er is een heden, een nu, dit moment dat je dit leest. Het moment van reflectie, dat je nadenkt over de woorden van dit boekje. Herken ik mijzelf, herken ik iets van wat hij hier schrijft? In het heden kijk je achterom en leer je je eigen lessen, trek je conclusies, pak je je zelf op.

In de toekomst zit het verlangen en daarmee het vertrouwen. In de toekomst zit je eigen richting. Wat ga je doen? wat ga je achter je laten? Wat ga je anders doen? Voor wie doe je eigenlijk iets of niets? Wie ben je op deze splitsing in de tijd? Tussen dat wat je achterlaat en dat waar je naartoe gaat?

Intussen leven we in een periode van de 'tussenruimte' met zoveel chaos, onzekerheid, polarisatie en tegenstellingen. Een tijd die we liminaal noemen, een tijd van tussenin, de 'tussenruimte'. In alle tijden was er natuurlijk een tussenin, want mensen gingen altijd van de ene plek naar een andere plek. Van de ene tijd naar een andere tijd. Altijd in beweging. Maar de tijd waarin wij nu leven lijkt extremer te zijn. Met grotere issues dan voorheen. Wat wordt onze toekomst samen? Wat moeten we achterlaten?

Die chaos waarin we ons nu bevinden heeft natuurlijk een oorzaak. Hoe kwamen we hier? Wat dachten we dan? Wat vonden we dan? In zijn nieuwe boek 'De onderwerping — een geschiedenis van de verhouding van de mens tot de natuur' maakt historicus Philipp Blom dat heel duidelijk. Het is het idee dat zich zelfs heeft ontrold als een concept, dat de mens de natuur moet beheersen en aansturen. Dat idee is vastgelegd in het Bijbelboek (Genesis 1:28), waar staat: 'En God zegende hen en God zei tegen hen: Wees vruchtbaar, word talrijk, vervul de aarde en onderwerp haar, en heers over de vissen van de zee, over de vogels in de lucht en over al de dieren die over de aarde kruipen!'

Het concept van de 'aarde onderwerpen' wordt door Philipp Blom uitgewerkt door de geschiedenis van de mens te beschrijven in kunst en cultuur. Oude verhalen zoals het Gilgamesj-epos waarin de mens de goden probeert te overvleugelen door net als zij in eeuwigheid te leven, wat overigens jammerlijk mislukt. Dat oude thema keert ook terug in het verhaal van 'Odysseus, en zijn egomanische amok loopt vooruit op Faust, Prometheus en Orpheus — er is nauwelijks een hedendaags verhaal, van Hollywood tot Netflix, via Fortnite en de vertelpatronen in de media, dat niet altijd nog op het archetypen van het Gilgamesj-epos teruggrijpt.'

Het is de mens als bijna bovennatuurlijk wezen die als taak heeft die ongetemde natuur te beheersen, naar zijn hand te zetten en te gebruiken voor zijn eigen belangen. De rest is geschiedenis, zouden we nu ironisch kunnen zeggen. Met de klimaatcrisis als peilstok zien we hoe de vernietiging van de natuur ons naar de rand van de afgrond

heeft gebracht. De onderwerping van de natuur wordt langzamerhand de ondergang van de mens. 'Na de apologeten van de religie kwamen de apologeten van de markt, erven van de theologen, historici en hoogleraren, die er allang bedreven in waren geraakt om onmiskenbare tegenstrijdigheden kunstzinnig in fraaie beelden te veranderen.'

Hoe komen we af van dat idee dat wij boven de natuur staan — de kroon op de schepping — en daarmee onszelf als goddelijk verklaren? 'Die homo sapiens kan de natuur niet onderwerpen want hij kan niet eens zijn eigen natuur begrijpen, laat staan beheersen, en hij raakt daarom verstrikt in eindeloze emotionele conflicten.' Dat is wat de verhalen van Gilgamesj, Faust, maar ook de modernere versies zoals bijvoorbeeld dat van Donald Trump ons laten zien. De hoogmoed die altijd voor een vrije val zorgt. De gulzigheid die altijd tot een zekere dood leidt. 'De mensheid van de eenentwintigste eeuw wordt uit haar conceptuele biotoop, het verhaal van de onderwerping van de natuur, verdreven als Adam en Eva uit het paradijs.'

Integratie betekent in het verhaal van Philipp Blom niet alleen dat we ons oude, bijna oer-denken over onszelf moeten loslaten, maar ook dat we nieuwe verhalen, een nieuw begrip over wie we als mens temidden van de natuur zijn, zullen moeten bedenken. Of ten diepste leren begrijpen. 'De verdrijving uit het paradijs geheel zonder engelen en zonder heilsgeschiedenis is een smartelijke ervaring, want mensen blijken een overweldigend verlangen naar engelen en verlossing te hebben.'

Hoe kom je als mens dan weer in het spel? Het spel dat natuur heet, het geheel waar we slechts onderdeel van zijn, en zeker geen tegenover, de denkende mens die de spelregels van het leven dacht te hebben gevonden.

Ik ben de intelligentie zelve / Een alles horend oor / Een dronken geleerde ben ik / Ik ben alles vergeten / Hoewel ik alles weet / Een laaiend vuur onder de as ben ik / Ik ben / Ik besta / Hoewel ik compleet verloren ben — Rumi

Omzien. Omgaan. Omdat.

7

'Hoe dan?' zeggen mijn kleinkinderen dan. Hoe leer je, hoe doe je, hoe ontwikkel je? Hoe vorm je je eigen persoonlijke route en creëer je als het ware een eigen routekaart naar een betekenisvol leven? Hoe houd je stand in een tijd waarin de sterke neiging er is om tegenover mensen te gaan staan die andere ideeën hebben? Hoe houd je stand tegen extreme meningen, het groepsdenken, de polarisatie? Hoe begrijp je voor jezelf dat de toekomst iets is waar we samen in terecht komen? Hoe zorg je ervoor dat die toekomst er dan is voor ieder mens, dier en de hele natuur? Hoe, met andere woorden, draag jij daaraan bij?

Hoe zorgen we ervoor dat we vanuit een gezamenlijk verleden als mensheid, en kijk waar het ons heeft gebracht, groeien naar een gezamenlijke toekomst waarin er welzijn is voor ons allemaal?

Ik geef je daarvoor graag een richtlijn mee die ik als ethisch perspectief zie voor ons huidige handelen. Een persoonlijk richtsnoer. Met een zekere volgordelijkheid. En het brengt ons van een verleden in het heden naar een toekomst. Het ethisch perspectief bevat 7 kernwoorden die helpen op die persoonlijke reis. Het helpt ons om om te zien. Om te gaan. Omdat we mensen zijn.

Geraakt worden

Als mens is er dat moment dat je geraakt wordt. Geraakt door de nood van een mens. Geraakt door een foto of film van een situatie. Geraakt door een gedachte die als een lichtflits binnenkomt. Geraakt door een innerlijke stem. Er zijn vele verhalen over mensen die geraakt worden. Diep in hun hart. Die op de rem gaan staan, stil langs de kant. Verwonderd. Of pijnlijk gewond misschien wel. Geraakt door een verhaal van iemand die ze spraken. Of hoorden spreken. Die een televisieprogramma zomaar aanzetten en vervolgens verstijfd voor het scherm blijven zitten. Aangeraakt. Het wonderlijke van het fenomeen 'geraakt worden' is dat het je overvalt. Het is er, onverwacht, niet bedacht, niet gewild. Het is alsof er een deur opengaat. Licht stroomt binnen. "There is a crack in everything that's how the light gets in", zong Leonard Cohen. Een zin die voor veel mensen herkenbaar is.

Geraakt worden roept vaak een reactie van compassie op.

Compassie

Er is het verhaal van de barmhartige Samaritaan, dat door Jezus wordt verteld in het Nieuwe Testament. Op de vraag 'Wie is dan mijn naaste?' vertelt hij van de man die onderweg is, wordt beroofd en voor dood langs de kant van de weg blijft liggen. Er komen zowel een priester als een Leviet (een tempeldienaar) langs die de man links laten liggen. Een Samaritaan, een man uit een groep mensen die in die tijd veracht werd, ziet de man wèl liggen en verzorgt hem. Sterker nog, de Samaritaan neemt het slachtoffer van de brute roof mee en brengt hem naar een herberg. Daar zegt de Samaritaan dat ze hem op zijn kosten moeten verzorgen. "Wie van deze drie mensen is nu de naaste van deze ongelukkige?" vraagt Jezus dan. Het is een klein verhaal, een anekdote bijna, en in zijn kleinheid loepzuiver.

In het idee van 'empathische zorg' herkennen we dus de ander - als onszelf met al ons eigen lijden - maar verwarren we ons lijden niet met dat van de ander. Als we het korte verhaal van de Samaritaan daar dan bij teruglezen, zien we dat deze man, die zelf uitgespuugd wordt en daar zeker onder te lijden zal hebben gehad, dat niet verwart met het lijden van de joodse man die hij daar langs de weg ziet liggen. Hij ziet de nood en grijpt in. Verwacht hij daar iets voor terug, een bedankje, een plaats in de hemel, een beter karma? We weten het niet, maar ik vermoed zomaar dat het verhaal dat Jezus hier vertelde niet voor niets ophield bij de opmerking "doe zoals hij."

Compassie houdt niet op bij helpen, maar vraagt om verantwoordelijkheid.

Verantwoordelijkheid

Eenmaal iets gezien is nooit meer niet gezien. Eenmaal iets gehoord, is nooit meer niet gehoord. Eenmaal iets begrepen, is nooit meer wegstoppen en doen alsof je het allemaal niet begrijpt. Stephen Covey, bekend auteur van leiderschapsboeken, heeft een beroemde verbeeldingsoefening bedacht bij zijn opmerking "Begin met het einde voor ogen." Dat 'begin met het eind voor ogen' is een gewoonte die je kunt aanleren volgens Covey. En wat dan helpt is je je eigen begrafenis voor te stellen. Zo beeldend mogelijk. Kist, kerk, mensen. Maar wat vooral belangrijk is in die verbeelding is hoe mensen over jou zullen spreken. Wat zeggen ze daar bij die kist waar jij in ligt? Welke verhalen vertellen ze? Wie was je voor hen? Je kunt je voorstellen dat 'manager van het jaar' van je bedrijf, of 'hij hielp ons onze omzet te verdubbelen', of 'zij kon zo hard werken' nou niet bepaald verhalen zijn die verder zullen komen dan de deur van de aula van de begraafplaats. En toch lees ik nog wel eens rouwadvertenties waar niets persoonlijks in staat. Wat betekende je voor anderen? Daar gaat het om. Waarin heb jij een verschil gemaakt? Niet in de omzet van je bedrijf of de reorganisatie, maar in de harten van de mensen om je heen en bij jezelf? De verbeeldingsoefening van Stephen Covey kan behoorlijk confronterend zijn, heb ik wel gemerkt. Niemand kijkt graag naar zijn eigen einde. Maar het helpt wel om je reis verder te bepalen.

Iedereen wil iets betekenen in het leven.

Betekenis

Volgens de psycholoog James Hillman gaat het over onze diepste kern: de mens die we zijn, die tot zijn bestemming wil komen. De mens die uit de grot komt en in het licht gaat staan. Hillman gebruikt de metafoer van de vrucht van een eikenboom, de kleine eikel die, eenmaal op de grond gevallen, al weet dat hij een enorme eikenboom kan worden. De wil-tot-betekenis is dus ten diepste een vermogen dat in ons verborgen ligt en tot grote bloei kan komen. Of in ons kan verschrompelen als we er geen aandacht aan besteden. In 'De wil te willen' schrijft psycholoog Diederik van Rossum over het proces dat ieder mens diep van binnen kent, het proces van symbiose. 'De wilsenergie bestaat uit de speciale kwaliteiten van een individu, een individu dat weet wie hij/zij is; in de betekenis van de eikel die "weet" dat hij een eik en geen pijnboom zal worden.' Het is het één worden met wie je werkelijk al bent voordat je überhaupt nadenkt over transformatie. Het is het logische proces van ieder mens. De eikel die al weet dat hij een eikenboom wordt. De mens die al weet dat hij een volledig en voldragen mens wordt. De transformatie van kind naar volwassene. De onvermijdelijke groei.

Alleen op de wereld bestaat niet, verbinding maakt ons mens.

Verbinding

In het langstlopende onderzoek ter wereld naar menselijk geluk toont Robert Waldinger, psychiater en hoogleraar aan Harvard Medical School, aan dat mensen het gelukkigst zijn in bestendige relaties. Sommigen, schrijft Robert Waldinger, klommen de maatschappelijke ladder helemaal op tot aan de top en sommigen maakten die reis net andersom. Welke lessen heeft dit onderzoek ons gebracht uit die tienduizenden pagina's van research over hun levens? Het gaat niet over rijkdom, of over roem of zelfs maar over hard werken. Het antwoord is: goede relaties maken en houden het leven van deze mannen gelukkig en gezond.

Om dit laatste te onderstrepen maakt Waldinger het volgende onderscheid:

1. Sociale verbanden zijn erg belangrijk voor mensen en eenzaamheid is dodelijk. Het blijkt dat mensen die meer contact hebben met familie en vrienden, gelukkiger zijn dan anderen en gezonder leven.
2. Het gaat niet om de hoeveelheid relaties maar het gaat om de kwaliteit van die relaties. Leven in goede en warme relaties geeft bescherming.
3. Goede relaties beschermen niet alleen ons lichaam, maar ook ons brein. Mensen die, ook op hoge leeftijd, weten dat ze op iemand kunnen rekenen, blijven scherper in hun geheugen.

Relaties vragen om een community.

Community

In een uitstekend stuk (2019) in The New York Times schrijft David Brooks over de mensen die de Tweede Berg kennen in hun leven. De eerste Berg is de weg die je als mens aflegt naar het bereiken van succes, een carrière, welvaart, erkenning — de weg naar boven, naar de top dus. 'They did the things society encourages us to do, like make a mark, become successful, buy a home, raise a family, pursue happiness.' Het is de ratrace naar boven, die onvermijdelijke weg die je denkt te moeten gaan om op de apenrots te overleven. Het gevolg is vaak burn-out, eenzaamheid, vervreemding, zielloosheid. Velen vallen van die Berg naar beneden. De vallei in. Een mislukt huwelijk, een doodlopende carrière, ziekte — het zijn de butsen en blauwe plekken die we oplopen in het leven. Hij schreef er een boek over - De Tweede Berg - en spaart zichzelf daarin bepaald niet. Als bekende journalist en columnist altijd in het nieuws en nu een verloren, eenzame man in een lege flat.

In zijn boek vertelt David Brooks dat de mensen die uiteindelijk de Eerste Berg verlaten, dat vaak niet vrijwillig doen. Er is een dwingende reden. Een tegenslag. Een gemis van een werkelijk leven. Ziekten waardoor de jacht op een eigen carrière stilvalt. Het is het Grote Falen dat ons aanstaart in die Donkere Nacht. Sommigen blijven doelloos en eindeloos in die vallei, schrijft David Brooks. Teleurgesteld, wanhopig verlangend die Eerste Berg weer op te mogen. Voor anderen is dit een kans de Tweede Berg op te gaan. 'Our individualistic culture inflames the ego and numbs the spirit. Failure teaches us who we are.'

Van de Eerste Berg gedonderd, de Berg van illusie, zogenaamde zekerheid, egoïsme, onverschilligheid naar anderen, hebzucht, geeft ons ook de kans de spiegel te ontdekken. Onszelf met genade te bekijken. Te leren van fouten. De ziel weer toe te laten. De Tweede Berg op te gaan om onszelf te leren kennen.

De Tweede Berg heelt ons, heelt ons voor altijd.

Heling

Helen is misschien een eigenaardig begrip, maar het is precies wat er met je gebeurt. Of aan je gebeurt. Geheeld van diepe wonden van afgescheidenheid, of een zelfgerichte levensstijl. Geheeld van een ongezonde kijk op de wereld om je heen. Geheeld van eenzaamheid. Geheeld van de honger naar macht en geld. Geheeld van een perspectief dat alleen maar naar eigen belangen kan kijken.

Omzien. Omgaan. Omdat.

8

We leven in een ingewikkelde tijd, dat schreef ik al, en dat hoef ik jou overigens niet verder uit te leggen. Kijk maar uit het raam en je weet het. Deze tijd vraagt niet om er tegenover te gaan staan. Vraagt niet om je vaste mening over alles. Vraagt zelfs niet naar hoe het volgens jou allemaal beter kan.

Deze tijd, deze 'tussenruimte' vraagt wel om een ethisch besef, een ethisch handelen. Vraagt om omzien, omgaan, omdat. Deze tijd vraagt dat we verder durven zien, buiten onze grot, buiten de meters in de cockpit. Deze tijd vraagt om de verbeelding, de kip onder je arm, vraagt om onszelf. Vraagt om mens te zijn. Vraagt om de liefde.

Ken je het verhaal van de Ongelovige Thomas nog? Dat verhaal is ons overgeleverd als het voorbeeld van de loser, een man die op het moment dat het ertoe deed niet thuis gaf. Hoe ging het verhaal ook alweer? Als Jezus van Nazareth is gedood door de Romeinen, merken zijn volgelingen dat hij na drie dagen is opgestaan.

Ongelooflijk maar waar zeggen ze tegen de anderen. Ook tegen Thomas. Hij is opgestaan, echt waar! Maar Thomas gelooft het niet, het kan niet waar zijn, het is onmogelijk. Sterker nog, hij zegt dan: als ik mijn vingers niet in zijn wonden kan leggen, geloof ik het domweg niet. Thomas vraagt om bewijs.

In het boek 'Raak de wonden aan' van priester en naamgenoot Tomáš Halík, haalt hij dat verhaal aan van deze Ongelovige Thomas, en draait het om. Omzien, omgaan, omdat. Op de vele plaatsen die de auteur Tomáš Halík in zijn leven heeft aangedaan zijn veel plekken van lijden: Ground Zero, Hiroshima, concentratiekampen van nazi's en communisten. Hij noemt die 'het Golgotha van deze tijd'. Maar hij gaat verder: 'Er is één plek die ik nooit meer zal vergeten. Een plek van lijden en grote schaamte. Een plek waar je het liefst snel weer wilt vertrekken. Het is een weeshuis in Madras. In de bedjes, die aan kippenhokken deden denken, lagen eenzame kinderen met opgeblazen buikjes van de honger. Er lagen kleine skeletjes, met alleen een zwarte, vaak ontstoken huid eromheen. In de eindeloze gangen keken hun koortsige ogen mij van alle kanten aan en staken ze hun handen naar mij uit. De lucht die er hing, benam me de adem. Deze stank van onmacht en een brandend gevoel van schaamte verstikten mij. Dat gevoel heb je meestal als je met een gezonde huid, een gevulde maag, een schoon bed en een dak boven je hoofd naar lijdende mensen kijkt. Ik wilde zo snel mogelijk laf daarvandaan vluchten (en niet alleen daarvandaan), mijn ogen sluiten, mijn hart op slot doen en dit vergeten. Maar op dat moment kwamen deze woorden in mij naar boven: 'Raak de wonden aan! En daarna: 'Kom nu maar met je vinger. Kom maar met je hand om de opening in mijn zijde te voelen.'

In de omdraaiing van het verhaal heeft Tomáš Halík die Ongelovige Thomas het gelijk gegeven: ik geloof het niet tenzij ik er zelf ooggetuige van ben. Zelf mijn vingers op de zere wonden kan leggen. Zelf in staat ben om om te zien, ermee om te gaan, omdat ik er bij betrokken wil zijn.

Draai je eigen positie eens om. Kies de andere kant. Neem plaats aan de tafel, naast iemand, niet tegenover iemand. Leef mee met de verhalen van een ander. Eet het brood dat je wordt aangeboden. Luister. Kalibreer je kompas en check je eigen 'true north'.

Het is nu belangrijk in deze tijd van polarisatie de ander te blijven zien. Te willen zien. Om uit onze zelf verkozen grot te komen. Niet voor de onmiddellijke oplossing of het opheffen van een dilemma. Maar om in het daglicht te staan. Om de wonden aan te raken. De wond waar geen pleister op past, hooguit een die er na verloop van tijd weer afvalt. De schaamte te voelen van het wegzetten van de ander. Het negeren van elkaar. Om te ervaren dat we allemaal mens zijn. Vlees en bloed. Hoop en wanhoop. Geloof en ongelooft. Niet beter, niet anders, niet minder.

Ik kwam een tijd geleden een jonge moslim vrouw tegen in de buurt waar ik ben opgegroeid, dat Rotterdam-Zuid. Ja, alles is daar veranderd en er zijn veel nieuwe mensen vanuit andere culturen bij gekomen. Ik hoorde haar vertellen over haar dromen, haar ambities en wist tegelijk dat haar weg lang zou gaan worden. Net als mijn weg lang is geweest. Want dromen en ambities kosten veel tijd, geduld en vooral veel aandacht van anderen die zichzelf erin herkennen. Ik heb haar aangemoedigd. Niet om de wedstrijd te winnen, wel om de mens te worden die ze al is.

Omzien. Omgaan. Omdat.

Literatuurlijst:

Wat nu!? - *nieuw perspectief op grootschalige gedragsverandering*, Thijs Homan en Rob Wetzels, uitgeverij Boom

Lengtegraad, Dava Sobel,

Waarom materialisme totale onzin is, Bernardo Kastrup, Samsara uitgeverij

In lichtjaren heeft niemand haast, Marjolein Heemstra, uitgeverij Correspondent

De onderwerping, een geschiedenis van de verhouding van de mens tot de natuur,

Philipp Blom, uitgeverij Bezige Bij

De wil te willen, Diederik van Rossum, Instituut voor Psychosynthese

De Tweede Berg, David Brooks, uitgeverij Unieboek

Raak de wonden aan, Tomáš Halík, uitgeverij Kok

Achterflap:

Ron van Es is mentor, schrijver, spreker & maker bij School for Purpose Leadership.